

tàtesi *estudornar* (Ss. XIII-XIV, *DAG.*), d'on, per contaminació d'*estufut* o *estufar*: *estufornar* i *estuforn* (*DAG.*); mall. *estuforno* 'escarafall': «aquexa pronúncia racional del llatí, qu'ara fa fer tants d'escarafalls i *estufornos* an els ignorants», *AMAlcover* (*BDLC* VI, 299). Cf. J. Veny i Clar, «Els noms de l'*esternut* en català» (*EstRAramon* XIII, 95-127); veg. ací, encara, l'explicació d'*uís*, s. v. *AUGURI*. En el Maresme és mot dels caçadors; «si els gossos queden *ennassats* —embussades les fosses nasals per l'excés de mucositat— *estafornan* per desennassar-se i no deixar de flai-rar bé la caça». El Dr. S. Tió, caçador santpolenc, ho recorda d'un dia de fred fort en un mas dalt de Sant Iscle i entén més «resoplar» que 'esternudar' (1980); també es podria interpretar com *esternudar* × *bufar* > *esternufar* > *estefurnar*.

DERIV.: *Esternutació* o *-nudació* [c. 1500, Cauliac]. *Esternudament* (calc del fr. *étternuement*). *Esternutatori* [c. 1500] o *esternudader*.

ESTÈRNUM, pres del b. ll. *sternum*, gr. *στέρνων*, nom del mateix os; partint del fr. antq. *sternon* (pronúncia *sternóm* de *sternum*) passà al cast. *esternón*, que també s'ha usat com *esternó* o *esternon* en català. □ 1.ª doc.: *esternon*, Lab. 1839; *estèrnum*, 1917, *DOrt*.

Esterrafegall (Pous i Pagès, del qual degué treure'l Vogel, grafiant-ho *estarrafagall* i amb la definició «klir-ren» = 'dring d'estris de metall', potser basada en una explicació de l'autor, però en *Quan se fa nosa* significa més aviat 'terrabastall'), encreuament, probablement de *terrabastall* amb un **esclafegall* derivat d'*ESCLAFAR* (com ho és *escarafall*), cf. encara *esclafeig* (Pous i Pagès), *esterreig* (*esterregal*) i *estrafallar*.

Esterrabaldat, V. *estarrabaldat* *Esterranc*, V. *tar-ranc* *Esterranys*, *esterrar*, V. *terra* *Esterreçar*, *ester-reüt*, mots afins a *aterrir* (*TERROR*) i *aterrar* (*TER-RA*), si bé potser influenciats per *esterneir* (*TEN-DRE* v.) *Esterrador*, *esterregall*, *esterreig*, *esterreja*, *esterrejar*, V. *terra* (si bé potser basats en el grup romànic *STRĪGĪLIS* 'estrijoil' *STRIGARE* > cast. *estregar*) *Esterrir*, V. *aterrir* (*TERROR*) *Esterrossada*, *ester-rossader*, *-ador*, *-adora*, *-all*, *esterrossar*, V. *terròs*

ESTERS o ESTIRS, ant. 'excepte', 'altrament', del ll. *EXTĒRIUS* 'cosa forana o lateral (a una altra)', 'externament', forma neutra i adverbial d'*EXTERIOR* 'exterior, fora'. □ 1.ª doc.: *estirs*, c. l'a. 1200; *esters*,

Usat sigui amb valor adverbial i conjuntiu, sigui convertit en verdadera preposició: «quan se dec morir, devezi tot son aver e partí-l, *estirs* dos besans, que li oblidaren, e per aquels dos besans --- estec-ne 30 dies en pena», *Hom.* (5v1); «avia per Déu totes causes deseparades, *estirs* una gata, la qual en sa fauda, ayxí con compa<n>yó tenia molt suaument», *VidesR* (73r2, trad. «nihil praeter unam cattam», 195.3); en les quals també apareix com a adverbi 'al-

trament, d'altra banda', en la forma «*ester*», 71r1 (trad. *verumtamen*, 194.31). En el paper de prep. deu resultar d'un abreujament de *esters de*: «*esters* de mi meteix», doc. de 1211 de la SdUrg. o bé Cabrera (MiretS, *Més antic text*, 24), però aquest abreujament era ja ben antic, car el trobem en un doc. de c. l'a. 1200: «ssi fer-o volgués fa-ns om entendre que no o pogre fer *estirs* consse de senior», on ha pres el valor de 'sense' (Barberà, *BABL* VII, 166).

L'evolució fonètica rigorosa d'*EXTĒRIUS* en català solament podia conduir a *estirs*, però la confusió que tant es propagà en el romànic primitiu entre *-ERIU* i *-ARIU*, fa que no ens pugui sorprendre gens la variant *esters*, també bastant estesa en la nostra llengua: «ja-m só escusat a vós, per raó de reguard que é d'En F., per què no par que jo me-n değa tant fiar; *esters*, sapiats que jo fer-maré ---; *estés*, con deits que jo ---», doc. de Tous, a. 1251 (MiretS, *CongrLC*, 528, 529).

Estirs variant general als docs. urgellesos del S. XIII, p. p. PPujol (*Docs. Vg. Urg.*), particularment en el doc. que envia al Bisbe el seu llegat a Itàlia c. 1251, on surt a cada pas amb el valor de 'altrament, ultra això' (16.31, 16.65, 16.46, 18.56, 17.71), *estirs* 'de més a més', en un del Pall Sobirà, d'entre 1230 i 1257 (Vilamur, 13.8); «per aquestes dites noveles, se<n>yor, vos porets garnir de tals cozes --- que-us en porets remanir; *estés* vós sots savi, farets-ne so que mils vos pa<r>rà», 1290 (Finke, *Acta Ar.* III, 7). Preposició: «que retés hom ad P. de Canet lo caval --- e manà que li retés hom 188 sol. que él li avia prestats, *esters* les altres manleutes que él li avia fetes», Penedès, 1207-11 (*BABL* VII, 172); «preseren a Rocafort lo delme en totes l<es> exides que G. de Timor prenne a Rocafort, *esters* les questes» (i un altre passatge), 1260-75 (*BABL* VII, 233); ross. 1309 (*RLR* VIII, 66).

Amb el paper adv.-conj. es creà la combinació *per estirs* (*-ers*), que trobem en altres passatges en el citat doc. de c. 1251 (16.47, 16.52, 16.54); «Tot corredor deu cridar --- *Per esters*, los corredors deven ésser leyls e feels en lur officí», *CostTort.* (ed. Ol., 388); «que les ağa a vendre per la plassa e no *per estirs*», 1312; ¹ «*per estirs*, drets civils e canònics dizen que en leudes --- neguna cosa noveyla no s'i deu ennovar» («au surplus», *PVidal*, *RLR* XXXI, 76); i encara l'usava Eiximenis: «jatsia que jo sia hom gran pecador davant la cara del meu senyor Jesucrist, *per estirs*, no per mèrits meus mas a glòria e honor sua --- confiant de la sua sagrada paraula, qui diu que totes coses són possibles en aquell que sencerament creu, e confiant en Ell, manarà a qualsque acullés que vulles --- que vinguen, e confiu de la misericòrdia de Déu que Ell los farà venir», *Primer del Cr.* (*NCl.* VI, 18). Potser *per estés* ha estat mal entès (*AlcM*) en les *Faules d'Isop*. Per analogia dels casos en què *-s* era el conegut sufix adverbial (*mentre/mentres*, *insieme/ensems*, oc. ant. *alhor/alhors*, cat. *sot/sota/sots*, etc.) ocasionalment es creà un *estir*: «Lo rey Vespehià, sí-l vay dir: / --- Amics digats, e non *estir*, / d'on sots ne què anats cer-can: / diats-m'o tost, senes engan», *Lleg. Rim. Sev.* (*LleuresC*, 232, v. 743, p. 243).